

Вплив німецьких університетів на розвиток вищої освіти США в XIX столітті

Р.І. Прибора

Кіровоградський державний педагогічний університет імені Володимира Винниченка, м. Кіровоград, Україна

Paper received 05.10.15; Accepted for publication 20.10.15.

Анотація. В статті розкрито особливості впливу німецької моделі університету на розвиток системи вищої освіти США у XIX ст. Визначено передумови та причини запозичення досвіду німецьких університетів американськими ВНЗ, проаналізовано його шляхи та хронологію, охарактеризовано особливості адаптації інновацій відповідно до національної специфіки.

Ключові слова: історія вищої освіти, німецька модель університету, дослідний університет, семінар, лекція

Вступ. Вплив університетів однієї країни на університети іншої чи на її громадян не є новим явищем. Походження такого міжнародного співробітництва сягає часів заснування самих університетів. У XIX ст. німецькі університети допомогли створити і підживлювали розвиток американського університету, який у свою чергу допоміг збагатити усі рівні системи освіти США. Американська освіта допомагала і продовжує допомагати більше ніж будь-яка інша галузь збагачувати і розвивати усі сфери життя не лише в країні, а й у світі. Не дивно, що сьогодні університети і коледжі США очолюють світові рейтинги вищих навчальних закладів.

Аналіз основних досліджень. Питання історії розвитку системи вищої освіти США від колоніальної ери до «нової національної» висвітлені в роботах американських дослідників кінця XX – початку XXI ст. Дж. Брубахера, Р. Гейгера, Дж. Коула, Ф. Рудольфа, Дж. Теліна, Ю. Хербста, К. Фінчера та ін. Однак особливості власне німецького впливу на становлення університетської освіти Сполучених Штатів аналізуються ученими кінця XIX – першої третини XX ст. Дж. Хартом, Р. Кронау, Ч. Свінгом та А. Флекснером. В роботах сучасних дослідників, як вітчизняних так і зарубіжних, це питання висвітлене недостатньо.

Метою статті є встановлення і визначення внеску німецьких університетів у розвиток вищої освіти США в XIX ст.

Матеріали і методи. Аналіз, систематизація і порівняння різноманітних історико-педагогічних джерел, урядових документів допомогли розкрити особливості впливу німецьких університетів на розвиток вищої освіти США в XIX ст.

На початку XIX ст. у США нагадує аналогічний період у Німеччині, а саме: пошук шляхів і засобів побудови національної держави. Як і німці на той час не мали чіткої національної самовизначеності, так і в Сполучених Штатах ще не було сприйняття американської нації. Передову роль у цьому питанні, як і в Німеччині, було покладено на коледжі та університети. Проте університетська система США ще була ослабленою і потребувала допомоги інших національних держав. До Англії, з якою менше як покоління назад вони мали дві війни, університети США звернутися не могли, а поразка Наполеона стала причиною розриву співробітництва у сфері освіти з Францією.

Крім цих суспільно-політичних мотивів існувала низка власне освітніх причин, що визначили подальший шлях розвитку університетської системи США. По-перше, британські університети не були зацікавлені у підготовці викладачів і мало що могли запропонувати в

питанні поглиблених досліджень, оскільки на початок XIX ст. все ще продовжували середньовічну традицію вищої освіти. По-друге, наукові дослідження і учіння в Англії мали інші традиції і частіше базувалися на особистій відповідальності науковця, ніж на зобов'язанні університету. По-третє, вища освіта в Англії була досить консервативною і вважалася другорядною у порівнянні з іншими інститутами британського суспільства: сім'єю, державою, церквою.

Французькі університети менше приваблювали американську молодь, оскільки: 1) французи не так шанобливо ставилися до освіти як американці чи німці; 2) бібліотеки французьких університетів не були достатньо укомплектовані; 3) здобуття учених ступенів обмежувалося лише університетом Парижу; і 4) вища освіта у Франції була занадто важкою і розширеною і тому вимагала кількох років на її здобуття. Крім того Франція на той час переживала розквіт атеїзму, а французькі студенти не дуже добре сприймали американських «відвідувачів», що також впливало на вибір американської молоді [4, с. 9].

Докорінні зміни в організації діяльності університетів у першій половині XIX ст. полягали у створенні наукових кафедр і навчальних лабораторій, перетворенні їхніх бібліотек з універсальних книгосховищ на наукові, що уможливило трансформацію класичного університету в дослідний [2, с. 89]. Очолювали цей процес німецькі університети, що підкреслював В. Вернадський: «Німецькі університети... – вільні, самокеровані розсадники навчання і водночас осередок самостійної наукової роботи – творіння XIX ст. До середини XVIII ст. тільки деякі передові гуртки здійснювали підготовку відродження і зміни німецьких університетів, що отримало своє кінцеве відображення у XIX ст.; вони зумовили організацію нових німецьких університетів, що справили глибокий вплив на увесь устрій академічного життя» [1, с. 121].

Тому на початку XIX ст. більшість американських студентів у пошуках знань і наукових ступенів зверталися до Німеччини. Вони не шукали там моральних чи релігійних цінностей, чи хорошого естетичного смаку. Німецькі університети дисциплінували і збагачували їх інтелектуальні ресурси, а не їхній характер.

Вплив німецьких університетів на університетську освіту США відбувався протягом століття і проходив трьома шляхами: 1) через американських студентів, які здобували освіту в німецьких університетах, 2) через німецьких професорів під час їхньої роботи в американських коледжах, і 3) через переваги форм, методів і

умов навчання в німецьких університетах над тими, що використовувалися в американських [9, с. 10].

Багато американців високого положення їздили до Німеччини щоб здобути освіту. Серед них були Р. Емерсон, Г. Лонгфеллоу, Дж. Бенкрофт, Дж. Еверетт, В. Тікнор, а зі знаних педагогів Дж. Гріском з Нью Йорку, А. Бейч з Філадельфії, К. Стоув з Огайо. Саме по відношенню до цих людей ректор Гарвардського університету професор Чарльз В. Еліот у 1913 р. казав: «Америка дійсно сильно завдячує Німеччині в питанні освіти. Німецькі дари вперше передалися нам через кількох молодих піонерів з Америки, які, здобувши часткову освіту тут, поїхали до Німеччини вчитися глибше і інтенсивніше. <...> Вони увібрали ту Німецьку політику академічної свободи, однакової для студента і викладача. Ця академічна свобода означала звільнення від традицій і забобон, від авторитаризму, як державного так і церковного» [3, с. 125].

Впродовж XIX ст. близько 10000 американських студентів навчалася в німецьких університетах. Половина студентів з цієї кількості навчалася в університеті Берліна. Решта відвідували університети Лейпцига (близько 1000), Хайдельберга (близько 1000), Галле і Бонну (менше 1000), Мюнхена, Геттінгена, Вюрцбурга, Марбурга і Бреслау [9, с. 40].

З усієї цієї кількості більше ніж половина студентів здобували освіту на філософському факультеті, на якому використовувалися методи навчання, непридатні юридичному, медичному і богословському. На факультеті філософії в Берлінському університеті здобували освіту близько 3000 американських студентів, у Лейпцигу – близько 800, у Хайдельберзі – 400 і в Галле – менше 200. Серед студентів медичного факультету університету Берліна навчалася близько 1200 американців, на факультеті богослов'я – 450 і на юридичному факультеті – більше 300.

У першій половині XIX ст. представництво студентів США в усіх німецьких університетах коливалося в межах сотні. У цей час в Берліні навчалася 54 студенти, у Лейпцизі – 2, у Галле – 16. Починаючи з другої половини XIX ст. кількість вихідців зі США поступово збільшується. Так, в 1850-х рр. їх кількість перевищила 100, у 1860-х рр. – вона потроїлася, а в 1870-х рр. – перевищила 1000. Подібна тенденція зберігалася з кінця XIX ст. і до початку I-ї світової війни.

На студентів німецький вплив був фундаментальним і постійним, що призводило до реформування системи університетської освіти США після їхнього повернення в рідні коледжі та університети. Повертаючись, американські студенти привозили не лише докторський ступінь німецького університету, а ще принаймні три інтелектуальні надбання: науковий світогляд, науковий метод та науково-етичні переконання. Науковий світогляд полягав у особистій схоластичній незалежності – Гумбольдтівський принцип свободи наукового пошуку. [9, с. 46].

Поширення німецької моделі на американському ґрунті стимулювалося і присутністю визначних німецьких науковців, які працювали в коледжах та університетах США. Звичайно, їхня кількість у порівнянні з кількістю американських студентів у Німеччині була надзвичайно невеликою, однак їхній вплив на модернізацію університетської освіти у США важко переоці-

нити. Серед найвизначніших слід відзначити професора університету Південної Кароліни та Колумбійського коледжу Франца Лібера (1798?–1872), який через участь у реакційному студентському братстві *Burschenschaft* був відрахований з Берлінського університету і переїхав до Йени, де за чотири місяці захистив докторську дисертацію з математики. Через свою політичну діяльність Ф. Лібер був змушений емігрувати до США, де заклад основу для розвитку американської політичної науки та політекономії. До його найбільш відомих наукових робіт належать «Довідник з політичної етики» у 2-х томах (1838), «Про цивільні свободи та самоуправління» у 2-х томах (1858), «Кодекс Лібера або Інструкції командуванню армії США щодо дій на полі бою» (1863), більшість якого лягла в основу Женевської конвенції про поводження з військовополоненими. З 1829 до 1833 рр., натхненний відомою німецькою 12-томною енциклопедією Брокгауза, він уклав і редагував перше видання 13-томної Енциклопедії Америки [7, с. 112-113; 9, с. 79-84].

Карл Фоллен (1796–1840), приват-доцент з цивільного права університетах Гіссена і Йени, так само як і Ф. Лібер, емігрував до США через політичні переслідування на батьківщині. Він став першим професором Німецької мови і літератури в Гарвардському університеті, проводив також лекції з історії церкви, етики і цивільного права, увів систему занять з гімнастики, яка була відсутня в усіх американських коледжах [9, с. 84-89].

Визначний вплив на вищу освіту і релігійне життя США справляв виходець з Берлінського університету, професор богослов'я Філіп Шаф (1819–1893). Родом із Швейцарії він назвав сам себе «німцем за освітою, американцем за вибором» [9, с. 95]. Працюючи в університеті Мерсербурга, а потім у Нью Йорку, він став провідником не лише німецьких освітніх і наукових традицій у США, а й здобутків Нового Світу у культуру і освіту Німеччини (його погляди, викладені у 8-томній «Історії християнської церкви» (1858–1890), справили величезний вплив на розвиток Німецької Реформаторської Церкви) [9, с. 95–98].

Серед інших значних німецьких науковців, які також переїхали до США і працювали в американських університетах були професори Ю. Кюнерман, В. Оствальд, К. Лампрехт, Г. Брюл, К. Рау та інші. Перелік визначних американських науковців та культурних діячів німецького походження, а також представників інших націй, які були вихідцями з німецьких університетів, можна продовжувати. Серед них є лауреати Нобелівської та інших премій, що присуджуються за визначний внесок у розвиток науки, освіти, культури та інших галузей. Їхня робота збагатила не тільки американську освіту, а й інші сфери життя у США.

Відповідно до вищезазначеного запозичення переваг німецької моделі університету, а через неї і всієї системи освіти, через американських студентів німецьких університетів та німецьких науковців в університетах США носило особистісний характер, а відтак було розтягнутим у часі і непостійним.

Проте у другій половині XIX ст. на теренах США з'явилася інституційна форма такого впливу: у 1876 р. на гроші підприємця Джона Хопкінса у Балтіморі штату Мериленд було засновано університет Хопкінса. Як

писав А. Флекснер: «Університет – це заклад щиро відданий пошуку знань, вирішенню проблем, критичній оцінці досягнень і підготовці людей на більш високому рівні. Такого університету до заснування університету Джона Хопкінса у нас не було» [5, с. 42] Це був перший у США науково-дослідний університет, заснований за моделлю В. Гумбольдта.

Університет перейняв основні методи німецької моделі, що стосувалися подачі матеріалу через лекції і проведення наукового дослідження, головним інструментом якого був спеціальний конструктивний семінар.

Запроваджений в університеті за німецьким зразком лекційний метод кардинально відрізнявся як від англійської наставницької системи, так і від американської дискусійно-конференційної. Це був найстаріший з усіх формальних методів передачі знань від учителя до учня, переваги якого були обґрунтовані Ф. Паульсеном у роботі «Німецькі університети і університетське навчання» (1902).

Однак незважаючи на переваги професори університету визначили низку суттєвих недоліків німецького лекційного методу у США. По-перше, свобода відвідування занять студентами призводила до того, що від половини до четверті усіх студентів відвідували лекції викладачів нерегулярно. Таку ситуацію можна було врегулювати через відповідні академічні правила. З іншого боку від половини до двох третин студентського корпусу були постійно присутніми на лекціях. По-друге, диктування і записування лекцій створювало дещо нудну атмосферу між викладачем і слухачем, викликаючи так званий отупляючий ефект деяких лекцій. По-третє, лектор мусив віднайти адекватний спосіб подачі матеріалу, щоб лекція не перетворювалася з одного боку на ораторський виступ, а з іншого на монотонне нудне бурмогіння. І, нарешті, індивідуальні особливості самих лекторів могли відволікати студентів від змісту лекцій [9, с. 118–120].

Крім того специфіка університетської системи США, а саме бідність і фінансова незабезпеченість навчальних закладів, змушувала їх проводити лекції для занадто великої аудиторії. В другій половині XIX ст. звичайною справою вважалося проводити лекцію для аудиторії у 300 осіб. Поряд з цим лекції могли читатися для 500, а іноді і для 1000 студентів. Зрозуміло, що їхня наукова цінність була обернено пропорційна кількості слухачів. «Будь-яка велика група душить студента. Ніхто не зможе ефективно навчити більше ніж півдюжини студентів за раз. Вся проблема освіти – це те, що на неї потрібні гроші» [9, с. 125–126].

Таким чином, запозичення в університеті Джона Хопкінса німецького лекційного методу виявило його малу ефективність і він так і не набув поширення в університетському середовищі США.

Другий німецький метод, запозичений університетом Джона Хопкінса, – семінарське заняття як форма наукового дослідження, чи іншими словами система наукового дослідження, основним інструментом і умовою якої був семінар. Семінар, як метод проведення студентом власного незалежного дослідження певної проблеми, міг бути застосований в усіх наукових сферах. Він проводився на початковому етапі дослідження, результати якого пізніше подавалися під час лекції, або після лекцій професора, щоб самостій-

но знайти відповіді на поставлену проблему. Один із американських студентів і професорів, що здобував освіту в німецьких університетах, Ф. Фостер так писав про метод семінарів: «Ніхто не може вважатися справжнім студентом у будь-якій галузі, поки не стане творчим студентом. Він ніколи не зацікавиться наукою і навчанням, поки не почне свій власний пошук оригінальними методами. Таким чином завдання усіх закладів, які готують своїх студентів для найвищої інтелектуальної служби людству, тренувати їх у цьому методі» [6, с. 3].

Метод семінару, на відміну від лекції, був набагато краще сприйнятий науковою спільнотою США і швидко набув широкого поширення у всіх американських університетах і коледжах. Він став улюбленою формою роботи професора із студентами.

Для забезпечення як якісної освіти так і серйозних наукових досліджень американськими коледжами була запозичена німецька традиція організації університетської бібліотеки.

Цінність німецьких університетських бібліотек як складової університетів зрозуміли ще перші американські студенти на початку XIX ст. Так, наприклад, бібліотека університету Геттінгену у 20-х рр. XIX ст. налічувала близько 200000 книжок, що в десять разів перевищувало кількість книг у найбільшій університетській бібліотеці США. Бібліотека Берлінського університету на час свого заснування уже мала близько 2000 примірників і їх кількість постійно зростала, досягнувши близько 800000 до початку XX ст. В бібліотеках американських університетів цей процес відбувався повільніше і не у таких обсягах. Бібліотека Йельського університету містила з 4600 примірників у 1808 р. зросла до 21000 у 1850 р., на кінець XIX ст. налічувала 160000 екземплярів. Подібна ситуація була і в Колумбійському університеті, бібліотека якого на середину XIX ст. налічувала лише 50000 книг. Гарвард на 1840 р. міг похвалитися 40000 примірників в усіх його бібліотеках. Впродовж майже усього століття відмінність між університетськими бібліотеками США і Німеччини була разючою.

Крім того, відрізнялися принципи роботи бібліотек. Так, усі американські бібліотеки утворювалися як депозитарії книг, де ті складалися і зберігалися. Наприклад, бібліотека Колумбійського коледжу у 1857 р. давала доступ для роботи з фондами лише студентам трьох старших курсів у суворо відведені години (дві години на день). У 1863 р. уже дозволялося брати книги з бібліотеки не більше двох годин протягом п'яти днів, і лише у 1867 р. при бібліотеці було відкрито читальний зал. Подібна ситуація була характерною для усіх американських університетів [9, с. 132–133].

Перетворення університетських бібліотек з універсальних книгозбірень на наукові, відкриття вільного доступу до них не тільки студентів університету, а представників наукових кіл уможливило трансформацію класичного університету в науково-дослідний.

Іншими елементами німецької університетської моделі, які, хоч і в дещо меншій мірі ніж бібліотека, визначили розвиток університетської освіти США у другій половині XIX ст. і стали серйозними інструментами для проведення наукових досліджень, були дослідницька кафедра і науково-дослідна лабораторія.

Як первинна ланка дослідного університету, дослідницька кафедра, яку зазвичай очолював відомий учений, що створював власну наукову школу, розвивала відповідний напрям наукових досліджень. Подекуди цей напрям започатковував сам засновник наукової школи. Закріплення кожного професора і студента за відповідними відділенням та кафедрою відображало жорстку інституціональну спеціалізацію в університетах. При дослідницьких кафедрах утворювалися навчальні науково-дослідні лабораторії, зразком для них була хімічна лабораторія Ю. Лібіха у Гессенському університеті.

Приклад, показаний університетом Хопкінса, був перейнятий університетом Чикаго, Стенфордським університетом у Сан-Франциско, Гарвардським університетом у Кембріджі, Йелем у Нью Хевені, Колумбійським університетом у Нью Йорку та багатьма іншими [3, с. 127].

Звісно, неможливо статистично чи у будь-який інший спосіб визначити величину і важливість впливу німецької освіти на розвиток американських закладів. Ректор Корнелльського університету Ендрю Д. Вайт, ще один виходець з університету Берліна, так виразив це: «Ми можемо визнавати Німеччину своєю другою батьківщиною, з якою у нас повинні бути найтепліші стосунки, оскільки саме з університетів ... набагато більше ніж із будь-якої іншої країни, відбувся і відбувається вплив, який ще досі продовжує змінювати систему вищої освіти у США» [3, с. 129].

Висновки. Отже, нарощення потенціалу університетської освіти США протягом XIX ст. стало можливим завдяки адаптації і трансформації впливу на неї німецьких університетів, що призвело до кардинального підвищення її ефективності і виходу американських вищих навчальних закладів на передові позиції в світі у XX–XXI ст.

ЛІТЕРАТУРА

- [1] Вернадский В.И. Об основаниях университетской реформы / В.И. Вернадский // О науке: в 2 т. – СПб.: Изд-во РХГИ, 2002. – 2002. – Т. II: Научная деятельность. Научное образование. – С. 115–147.
- [2] Жилінська О. Університет: генеза ідеї та трансформація діяльності від класичної до інноваційної моделі / О. Жилінська // Вища школа. Науково-практичне видання. – 2011. – №10. – С. 82–96.
- [3] Cronau, R. German Achievements in America / Rudolf Cronau. – New York: R. Cronau, 1916. – 233 p.
- [4] Fincher, C. The Influence of British and German Universities on the Historical Development of American Universities / Cameron Fincher. – Athens: The University of Georgia Press, 1996. – 22 p.
- [5] Flexner, A. Universities: American, English, German / Abraham Flexner. – New York: Oxford University Press, 1930. – 381 p.
- [6] Foster, F.H. The Seminary Method of Original Study in the Historical Sciences Illustrated from Church History / Frank Hugh Foster. – New York: Scribner, 1888. – XI, 129 p.
- [7] Paust, J.J. Dr. Francis Lieber and the Lieber Code / J.J. Paust. // Proceedings of the 101st Annual Meeting (American Society of International Law). – Vol. 95. – 2001. – P. 112–115.
- [8] Rudolph, F. The American College and University: A History / Frederick Rudolph. – Athens: University of Georgia Press, 2011. – 616 p.
- [9] Thwing, Ch.F. The American and the German University: One Hundred Years of History / Charles Franklin Thwing. – New York: Macmillan, 1928. – 238 p.

REFERENCES

- [1] Vernadsky, V.I. About the grounds for university reform / V.I. Vernadsky // About science: in 2 vol. – SPb.: RHGI Publishing, 2002. – Vol. 2: Scientific work. Scientific education. P. 115–147.
- [2] Zhylynska, O. University: genesis of the idea and transformation of the activity from classical to innovative model / O. Zhylynska // Higher school. Theoretical and practical issue. – 2011. – № 10. – P. 82–96.
- [3] Cronau, R. German Achievements in America / Rudolf Cronau. – New York: R. Cronau, 1916. – 233 p.
- [4] Fincher, C. The Influence of British and German Universities on the Historical Development of American Universities / Cameron Fincher. – Athens: The University of Georgia Press, 1996. – 22 p.
- [5] Flexner, A. Universities: American, English, German / Abraham Flexner. – New York: Oxford University Press, 1930. – 381 p.
- [6] Foster, F.H. The Seminary Method of Original Study in the Historical Sciences Illustrated from Church History / Frank Hugh Foster. – New York: Scribner, 1888. – XI, 129 p.
- [7] Paust, J.J. Dr. Francis Lieber and the Lieber Code / J.J. Paust. // Proceedings of the 101st Annual Meeting (American Society of International Law). – Vol. 95. – 2001. – P. 112–115.
- [8] Rudolph, F. The American College and University: A History / Frederick Rudolph. – Athens: University of Georgia Press, 2011. – 616 p.
- [9] Thwing, Ch.F. The American and the German University: One Hundred Years of History / Charles Franklin Thwing. – New York: Macmillan, 1928. – 238 p.

Influence of German universities on the development of higher education in the USA in the XIX century

R.I. Prybora

Abstract. The article focuses on the peculiarities of influence the German university model had on the development of higher education system in the USA in the XIX century. There are distinguished the preconditions and reasons for borrowing the German universities experience by American colleges and analyzed its ways and chronology.

Keywords: history of higher education, German university model, research university, seminar, lecture